

Dėl Kasišadorių vietovardžio kilmės

Rolandas GUSTAITIS, Kasišadorių muziejus

Rinkdamas duomenis Kasišadorių rajono gyvenviečių žinyrui, kuri ruošiasi išleisti Kasišadorių muziejus, Lietuvos mokslų akademijos Rėtų spaudinių skyriuje užsisakiau S. Dziadulevičiaus parengtą "Totorių giminių Lenkijoje herbyną". Kaip žinome, prieš keletą šimtmečių LDK buvo nemažai totorių gyvenviečių, tarp jų - ir dabartinio Kasišadorių rajono teritorijoje (ypač paneryje). Pežirėjęs vietovardžių rodyklę, nustebau tarp kitų Trakų pavieto gyvenviečių pavadinimų pamatęs vietovardį "Verdasava" (lenk. *Werdasawa*). Ši gyvenamoji vietovė kelių šimtmečių laikotarpiu paminėta tik pora kartų: apie ją žinojau tik tiek, kad ji buvusi greta Kasišadorių dvaro. Atvertus nurodytą puslapį, kuriame paminėta ši vietovė, mane dar labiau nustebino totorių giminės pavardė, kuriai priklausė Verdasava. Tai "CHASAJDAROVICIAI (kartais - CHASAJEVICIAI). Kartu su Kalinomis. Jų protėvis buvo XVI šimtmeco pirma-me ketvirtyje gyvenęs *Momulus (Mamlečius)* Jakobovičius Kalna, kurio sūnus Chasajdaras (lenk. *Chaszajdar*) užrašytas lietuvių kariuomenės surašyme 1567 metais kaip priklausantis Jušinių vėliavai. Jis buvo tėvas *Mustafos*, kuris su žmona Chava, nežinomos pavardės, paliko sūnus: Abrahimą, mirusį apie 1670 metus ir nepalikusį pėdinių, *Jachija*, Verdasavos (*Werdosowa*) Trakų paviete savininka, *Asanq*, Ponižovskių protėvi, ir *Smaliq*, 1630 metais dalies savininką Huseimannuose. Jachija, vedęs Zelisą Azulevičiovą, paliko vienturtę dukterį *Fatina*, ištekėjusią už Aleksandro Jezierskio, o Smailo sūnūs buvo: *Muslimas*, vedęs Marusią Jablonską, ir *Churumša*, kurie 1666 metais pardavė savo (žemėnės) dalis Huseimannuose Seferui Samovičiui. Nuo tada apie Chasajdarovičius nič nieko nesigirdėjo. Turbūt emigravo į Turkiją...¹¹

Rašydamas apie Chasajdarovičių giminę Dziadulevičius remėsi 6 šaltiniams. Šaltinį, kuriame 1567 m. paminėtas Chasajdaras, autorius įvardija kaip Nesvyžiaus rankraščių, tuo metu buvusių Nesvyžiaus bibliotekoje?

Stebėtinas Chasajdarovičių giminės pradininko Chasajdaro vardo panašumas ir Kasišadorių miesto pavadinimą mane paskatino dar kartą prisiminti seniausius žinomus Kasišadorių ir Verdasavos paminėjimus rašytiniuose šaltiniuose.

Kasišadorių bažnyčios archyve esančioje Žiezmarų bažnyčios byloje radau vieną įdomų dokumentą, rašytą 1828 metais. Jame nagrinėjamas užsitęsęs ginčas tarp Žiezmarų klebono ir Kasišadorių dvarininko B. Romerio dėl Kasišadorių palivarko, priklausiusio Vladikiškių dvarui, ir klebonijai priklausančių Bartaičių ir Jatkonų žemės ribų. Šiame dokumente paminėtas kitas dokumentas, 1531 m. sausio 29 d. išduotas Mikalojui Ivaškevičiui ir patvirtintas 1801 m. balandžio 4 d. Vilniaus diecezijos aktuose. Remiantis 1531 m. dokumentu rašoma, kad Romerio dvaras Kasišadoryse anksčiau priklausė totoriams. Iš 1828 m. rašyto teksto neaišku, ar 1531 m. buvo paminėtas Kasišadorių vietovardis, tačiau tikra tai, kad Kasišadorių dvaro vietoje tuo metu gyveno totoriai³.

1590 m. lapkričio 17 d. B. Oginskis, pasikirdamas Novosodas (5 km nuo Kai-

šiadorių dvaro) kuopinio susirinkimo centru, be kitų vietovių, jam priskyrė vietovės *Košėdarova* ir "jos malonybės ponios (...) dvaras *Vardasoviči*", ten pat totoriai kunigaikštis Achmetas Ulanovičius, Musko Boiramgožičius¹⁴. Vardasovičių dvaras ir Verdasava nėra tas pat, nors šiuos vietovardžius sieja ta pati kilmė. Vardasovičiai - tai šiandieninės Vladikiškės (3 km nuo Kasišadorių dvaro). 1787 m. minimas dvaras Verdasovičiai arba Vladikiškės.

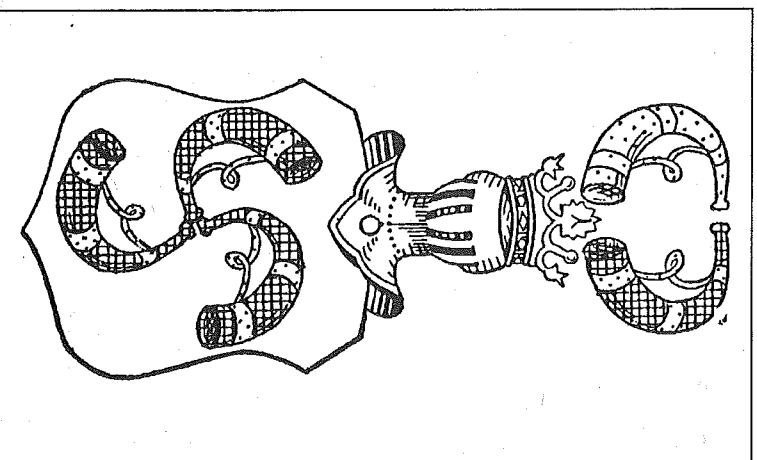
1744 m. Žiezmarų parapijos gyvenviečių sąrašė paminėtas dvaras Kasišadoryse (*Kaszczary*)⁵, nuo 1787 m. minimas palivarkas Trakų vaivadijoje - *Podlaminienje* - *Werdasowo* (*ili Koszejdary*)⁶.

Lietuvos valstybės istorijos archyve 525 fonde saugomas žemės planas, sudarytas 1835 m. Jame pažymėtas Kasišadorių palivarkas (lenk. folwark Kasišodary) ir šalia jo tekęs upelis gražu lietuvišku pavadinimu *Verdasav* (taip parašyta ir originale). Kaip tik vienas upelis (tiesa, niekas nežino jo pavadinimo) teka ir mūsų dienomis: prasideda šaltiniuotoje dauboje Rečionų kaime, prateka pro pat. buv. Kasišadorių dvaro pastatus ir miesto pakraščyje iteka į Lomėną. Jis nedidelis (gal 2 km ilgio), tačiau labai vandeningas: net ir karščiausiomis vasaros dienomis žmonės jame girdo karves.

Visus minėtus faktus trumpai būtų galima užrašyti taip: 1531 m. - dab. Kasišadorių miesto vietoje minimas totorių dvaras; 1567 m. minimas totorius Chasajdaras (lenk. Chaszajdar); 1590 m. pirma kartą minima gyvenvietė Košeidarova; 1670 m. - Chasajdaro anūkas Jachija Chasajdarovičius valdo Verdasavą (lenk. *Werdosowo*); 1744 m. - dvaras *Kaszczary*; 1787 m. - palivarkas Podlaminienje - *Werdasowo* (*ili Koszejdary*) ir 1835 m. - palivarkas *Kaszczelary* ir upelis šalia *Verdasawa*.

Dabartinę Kasišadorių miesto teritoriją sudaro anksčiau čia buvusių atskirų gyvenamųjų vietovių - Kasišadorių dvaro, Žieberos palivarko, Jatkonų kaimo - žemės. Remiantis minėtais faktais, prie jų reikia priskirti ir Verdasavos kaimą. O netolimoje ateltyje tokiu išryksintu kaimu taps Šėbnica, kur sparčiai auga individualių namų kvartalas.

Dabar norėčiau pabandyti atkurti seniausią Kasišadorių istorijos laikotarpį. Iš Dziadulevičiaus teksto matyti, kad Chasajdaras prirašytas Jušinių vėliavai. Lietuvos totorių paskirstymas vėliavomis atsirado gairališki, atvykus į Lietuvą didelėmis gimininėms grupėms - *ulusms*. Anksčiausiai šios sandaros pėdsakai aptinkami XV a. pabaigoje⁸. Taigi "vėliavos" yra paprasti genčių ulhusai, organizuoti pritaikyti prie Lietuvos pašauktinės kariuomenės formų, ypač prie "pavielių" bajorų viasuotinių šaukimų. Totorių valdų tikrintojas Kierdėjus į 1631 m. reviziją įrašė "visas totorių vėliavas, kuriuos su savo šeimomis iš Ordos atėjo į LDK" ir paaiškino: "Šių giminių yra šešios ir visos turi savo vėliavas". Antroji Kierdėjaus sąrašė - Jušinių vėliava. Toliau Kierdėjus rašo: "Šias gimines ne visas iš karto, o skirtingu laiku iš Ordos į LDK atgabeno jo malonybės karaliaus protejvai. Klekviena giminė atėjo su savo draugija, kurioms jų malonybės karaliai tekesi duoti išlaikymą įvairiose LDK vieto-

Chasajdarovičių herbas "Trakby"

se⁹. Toliau vėl norėčiau pacituoti S. Kričinskį: "Prisiminę, kad pirmosios totorių kolonijos atsirado Lietuvos valstybės centriniuose žemėse, tarp pagrindinių kunigaikščių miestų, būtent: Trakų, Vilniaus, Lydos, nesunkiai pastebėsime, kad anksčiausia už kitas į Lietuvą turėjo atėiti užšunų gentis (vėliava tapusi Jušinių vėliava - aut. past.). Ji *masiškai* apsigyveno Trakų paviete, Vilniaus apylinkėse, taip pat Lydos paviete. Būtu galima daryti gan patikimą prielaidą, kad būtent ši gentis buvo 1397 m. Vytauto apgyvendintųjų pagrindas ir kaip tik tiek daug totorių užšunų 1414 m. Trakų apylinkėse pastebėjo Žiliberas de Lanna¹⁰. Kričinskis mini, kad LDK teritorijoje yra daug vietovardžių, kilusių iš asmenvardžių totorių, kurie pirmieji apsigyveno šiose vietose. Vien tik dabartinėje Kasišadorių rajono teritorijoje tokių kaimų žinoma 3: *Ardasai* (Žaslių sen.), kuriame 1590 m. minimi čia gyvenę totoriai Ardasevičiai (kitur - Ardasevičiai, nuo protėvio vardo Ardašas), *Senkōnygs* (Žaslių sen.), kuriame 1590 m. minimi totoriai Senkevičiai, kilę iš protėvio vardu Senka, anksčiau šis kaimas vadinosi *Stinkevičiai* ir *Lemnicionys* Paporčių sen. (kažkada čia gyveno totoriai Lemnevičiai). Manytina, kad taip atsitiko ir šiuo atveju, kai asmenvardis *Chaszajdar* liko jo ikurtam dvarui. Metams bėgant, Kasišadorių dvaras susijungė su Verdasavos kaimu, o kadaiše buvusio kaimo pavadinimas liko įamžintas upelio pavadinime, deja, šiandien jau užmirštame.

Dar apie asmenvardžio *Chaszajdar* kilmę. Tai dviejų arabiškų žodžių junginys. Pirminė forma: *Hadžy+Hadjar*=asmenvardis. *Hadžy* (išvertus iš arabų kalbos) - Mekoje lankėsi piligrimas *Hajdar* (išvertus iš arabų kalbos) - lūtas - asmenvardis¹¹. Dėl baltarusių kalbos įtakos Lietuvos totoriai ėmė minkštinti priebalsius ir keisti žodžių galūnes: arabų hadži tardavo chadžej¹². Asmenvardžio *Chaszajdar* reikšmė yra gana įdomi, nemažai pasakanti apie šio vardo savininką.

Totoriai, būdami musulmonai, privalėjo laikytis 5 priedermių: "Kito Dievo nėra - tikrai Alachas, o Mahometas - jo pasiumturyš". Šis tikėjimo postulatas

yra pirmoji priedermė; antroji priedermė - maldai; trečioji - išmaldai; Ramadano pasninkas, turintis turtingesiams primesti alkanų kančias, yra ketvirtoji priedermė. Galiausiai kiekvienas tikintysis, jei turi galimybę, vieną kartą gyvenime nukeliauja į šventąjį miestą - Meką. Tačiau keliauti į Meką galėjo tik turtingi totoriai, kadangi tokiai kelionei reikėdavo labai daug lėšų. Dėl šios priežasties įsako lauzymo nelaiko nuodėme. Kita vertus, įausdavosi laimingi, kai galėdavo jį tesėti. Mūsų laikais kelionė į šventas vietas - didelė retybė, senais laikais, ypač XVI a., Lietuvos totoriai dažnai lankydavosi Mekoje, kelione jiems palengvindavo Turkijos sultonai. Yra išlikę tijų totorių iš Lietuvos kelionės į šventąsias vietas Hidžros 965 m. (1557-1558 m. pagal krikščionių kalendorių) aprašymas traktate "Risalej Tatari Leh"¹³. Keliauti juos paskatino kitų, jau keliavusių į šventas vietas Lietuvos totorių pasakojimai. Šventąsias vietas apilankęs musulmonas vadinosi "hadži" - kaip minėjau, reiškia piligrimas, apsilankęs Mekoje.

Chasajdaras galėjo būti nuvykęs į Meką, nes buvo iš kilmingos šeimos ir tam lėšų, matyt, nestokojo. Dziadulevičius apie Aleksandro iš Jezierskių giminės vedybas su Fatima iš Chasajdarovičių giminės, įvykusias 1670 metais, rašė: "Tačiau jų susiliejimo faktas su tokia aristokratiška gimine, kaip Chasajdarovičiai, byloja, kad jie [Jezierskiai] totorių gminai [nekilmingiems totoriams] nepriklausė (...)"¹⁴.

Chasajdarovičiai yra įtraukti į "Lenkų šlektų enciklopediją"¹⁵. Jų herbas - "Trakby", sutiktas 1567 metais. Šio herbo renesansinio skydo sidabriname lauke pavaizduoti trys juodi trimitai (tauro ragai) su auksiniais apkalais. Virš herbo - markgrato karūna su dviem ragais virš jos - auksiniu ir juodu, abu su auksiniais apkalais.

Išdėjęs savąją Kasišadorių vietovardžio atsiradimo teoriją, norėčiau šiuo klausimu išgirsti ir specialistų - kalbininkų ir istorikų - nuomonę.

- 1 Dziadulevič S. *Herbarz todzim tatarskich w Polsce*. - Wilno, 1929. P. 80.
- 2 Rekopis Nieświecki. Spis obywateli Księstwa Wileńskiego, stających do popinu w roku 1567. Biblioteka w Nieświeżu. Karta 902.
- 3 "Mateiosz JW Romera Kawszadary, ze wsią Bartoydzianą graniczaca calkownie dawniej Samobednych Tatarow była własnością (...)". 4 Akty izdawaemye Wilgionsko archiepifialnjeskogo komissio... T. XVIII - Wilsna, 1891. S. 90.
- 5 Synodus dioecessana Vilnensis... - Vilnius, [1744]. - P. 99.
- 6 LVIA. Senųjų aktų geografinė rodyklė. P. 759.
- 7 Lietuvoje žinomi vandenvardžiai *Vardina*, *Vardau*, *Vardamina*, *Vardupis*. Etimologine prasme panašūs vandenvardžiai *Verdenė* upė, *Jonikiškis*, *Verdenis* upė Pakruojyje ir *Vilkaviškis* (šie du upių vardai yra iš lietuviškų žodžių verdinė, verdens "šaltinis"). Palyginimui, latvių *Verdšis anulis* - šaltinis, *Verde* - upė. Etimologiškai vienos šaknies variantas - *vard*, *zard* - stietnas su liet. *virti* (*verda*, *virtė*) "vers-tis, kunkiuoti" (Vanegas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. - Vilnius, 1981. P. 362).
- 8 Kričinskis S. Lietuvos totoriai. - Vilnius, 1993. P. 64.
- 9 Ten pat. P. 59.
- 10 Ten pat. P. 63.
- 11 Dziadulevič S. ... P. 460; Kričinskis S. ... P. 198.
- 12 Kričinskis S. ... P. 198.
- 13 Muchlinski A. *Zdanie sprawy o tatarach litewskich* // Teka Wileńska. - Wilno, 1858, Nr. 4. P. 245-249.
- 14 Dziadulevič S. ... P. 127.
- 15 Polska encyklopedia szlachecka. Tom IV. - Warszawa, MCMXXVI. P. 336.